

La creació de topònims mitjançant metonímies i metàfores en la toponímia rural d'Ibi (l'Alcoià): una reflexió des de l'òptica de la lingüística cognitiva

JAUME CLIMENT DE BENITO
UNIVERSITAT D'ALACANT
Jaume.Climent@ua.es

1. Objectius

En el nostre estudi pretenem dur a terme una reflexió sobre la toponímia rural d'Ibi (l'Alcoià) des de paràmetres propis de la lingüística cognitiva. Segons aquesta línia d'investigació, una llengua manifesta una determinada comprensió de la realitat expressada mitjançant els símbols lingüístics o paraules. Fruit de la nostra sociabilitat com a éssers humans, intentem a tothora conèixer i entendre el món que ens envolta. Així, establim un sistema coherent de conceptes i categories fonamentat en l'experiència *col·lectiva* i *compartida* que tenim amb la realitat:

the categorization function of the language imposes a structure on the world rather than just mirroring objective reality. Specifically, language is a way of organizing knowledge that reflects the needs, interests, and experiences of individuals and cultures.¹ (Geeraerts 1997: 8).

Amb això, una llengua representa una imposició estructural aplicada al món i no una mimesi d'aquest. D'aquesta manera, a l'hora d'entendre'l, hem de segmentar-lo en unitats, categoritzar-lo, per a la qual cosa establim models ideals que seran els millors representants de cada categoria, al voltant dels quals s'inclouen, a partir de relacions de semblança, tota una sèrie d'elements. En altres paraules, una categoria representa una xarxa de semblances, que van reduint-se a mesura que els elements s'allunyen del model central o *prototip*.

¹ Traducció nostra: «la funció de categorització de la llengua imposa una estructura al món, més aviat que un simple reflex de la realitat objectiva. Específicament, la llengua és una manera d'organitzar el coneixement que reflecteix les necessitats, interessos i experiències dels individus i de les cultures».

Així, la semàntica i el lèxic comú estan lligats a les experiències de tot tipus que desenvolupem amb la realitat, que és el nostre medi d'existència: «much of semantics is experientially based»² (Casad 1995: 23), amb la qual cosa el lèxic comú està carregat de tot un conjunt de coneixements enciclopèdics i experiencials que permeten la comunicació i van més enllà d'allò explícitament dit.

En conseqüència, en la base d'aquesta vivència col·lectiva trobem la possibilitat, en les diferents llengües, d'expressar una mateixa realitat objectiva mitjançant formes diferents: «different languages code the same conceptual structure by means of different images»³ (Casad 1995: 32). Aquesta és la raó per la qual, fins i tot dins d'una mateixa llengua, existeixen denominacions diferents per a un mateix referent de la realitat. Així, en català, per al 'fruit de la pebrera', trobem l'estàndard *pebrera* i el dialectal (en part del valencià meridional) *bajoca*, en què s'emfatitza la seua estructura morfològica de «tavella», o, per a *vitet* 'fruit coent de la pebrera', l'ús de formes metafòriques, a partir de l'aparença, com són *ditet*, *corneta* o *banyeta*.⁴

Aquestes explicacions, referides a la semàntica i al lèxic comú, a paraules de la vida quotidiana, també poden aplicar-se a la toponímia i als topònims (i als seus valors senyalitzadors i individualitzadors), ja que són igualment mots del lèxic comú: pel nostre sentit de supervivència, necessitem orientar-nos en l'espai, però, a més, situar-nos-hi i situar-hi les coses. Com comentàvem adés, la llengua representa una imposició cultural sobre la realitat i no una mimesi d'aquesta; així, l'experiència del nostre cos i del contacte físic amb les coses i l'espai –i no els trets de la realitat física– és la que determina la representació que fem de l'espai.⁵ De la mateixa manera que l'estructura semàntica es fonamenta en un repertori convencional d'imatges, subjectiu i específic de cadascuna de les llengües,⁶ aquesta també resulta extrapolable a la toponímia.

Des d'aquest punt de vista, observem que interactuem amb l'espai i que els trets que en destaquem vénen donats per la tradició cultural i no per la realitat física. Per aquest motiu, trobem topònims amb dues denominacions, segons el punt de vista de les diferents localitats, com *la Cua del Bacallà* (la Vall de Guadalest), per la semblança amb un peix, i *la penya del Castellet* (Benifato i Confrides), per l'existència d'un castell (Cano & Martines 1998: 252).

2. Metonímies i metàfores

Des de la visió de la lingüística cognitiva, la creació del lèxic comú es produeix en gran manera a partir de l'extensió semàntica mitjançant metonímies⁷ i metàfores. Les *metonímies*

² Traducció nostra: «molts aspectes de la semàntica estan basats en l'experiència».

³ Traducció nostra: «diferents llengües codifiquen la mateixa estructura conceptual mitjançant diferents imatges». Cf. també Casad (1995: 24).

⁴ Per a més exemples i comentaris, *vid.* Martines (2000).

⁵ Cf. Cano & Martines (1998: 249 i 251).

⁶ Ho entenem com la percepció o l'aprehensió cultural de la realitat, diferent en les diverses llengües: un tall diferent del *continuum* del món referencial, en la manera d'entendre'l.

⁷ No diferenciem *metonímia* i *sinèdoque*.

són relacions del tipus: el contingut pel continent, la part pel tot, etc.; per exemple, *Són 5 € per barba* (= per persona) o *Ha comprat una aigua* (= una botella d'aigua). Per *metàfora* considerem la comprensió d'una cosa per mitjà d'unes altres coses ja conegudes, a partir d'una relació de semblança; per exemple, en *ratolí* 'peça de l'ordinador', es produeix una projecció d'una categoria origen ja establerta –*ratolí* 'animal'– sobre un element que cal entendre –*ratolí* 'peça de l'ordinador'– semblant al primer a causa de la seua estructura i que rep, per tant, la denominació a partir de *ratolí* 'animal'.

Aquesta percepció que afecta el lèxic comú d'una llengua resulta igualment transferible a la creació de topònims, en tant que formen part també del lèxic comú. En aquest sentit, podem destacar que les classificacions dels topònims en metonímies i metàfores, des d'un punt de vista lingüísticament sincrònic, resulten molt freqüents.

Tot seguit, oferim un exemple d'aquest tipus de classificacions en la toponímia⁸ rural d'Ibi:

A.1. Metonímies del propietari (amb antropònims). La identificació del propietari resulta clau per a la configuració del topònim. Així, tenim topònims compostos –amb l'estructura: apel·latiu + preposició *de* + antropònim– en què apareix un prenom en castellà o en català (per exemple, *cabeç⁹ de Domingo* o *casa de Pau*), un cognom (*penya de Pina*) o un malnom (*molí de Llapissera* –vegeu imatge 1 de l'annex 2); fins i tot trobem casos en què hi ha una combinació dels diferents integrants anteriors, com *barranc de Quico la Neu*.

També hi ha topònims simples en què l'antropònim passa a designar directament el lloc, sense la menció de l'apel·latiu. En *Daroca* –partida–, el cognom del propietari, un antic senyor medieval anomenat *Daroca*, denomina la possessió.

A.2. Metonímies del propietari (amb el càrrec de la persona). En aquest cas no apareix en el topònim la inclusió d'un antropònim, sinó la d'un mot que fa referència a persones, i s'indica així el propietari o propietaris o també els destinataris del seu ús (com passa en *el llavador de Malalts*). En els topònims compostos tenim normalment l'estructura «apel·latiu + preposició *de* + càrrec de la persona»: n'és un exemple *el collado de l'Alcaid*, perquè *alcaid* significa «1. Governador de província o ciutat mora. 2. Governador encarregat de la custòdia i règim d'un castell o presó» (*DCVB, s. v. alcaid*). Un cas de topònim simple és la partida *l'Alamí*, que remet a un «Oficial que antigament estava encarregat de contrastar i arreglar els pesos i mesures» (*DCVB, s. v. alamí*).

B. Metonímies per la proximitat d'un objecte (o un edifici). La presència d'un objecte o edifici destacable motiva una identificació ràpida i, per consegüent, la creació de topònims. Tenim topònims compostos com *la cova de la Moneda*, cova santuari en què es van trobar restes de ceràmiques i monedes, o *el barranc dels Molins* (vegeu imatges 1 i 2 de l'annex 2), ple de molins de farina que funcionaven gràcies a la força de l'aigua.

⁸ En aquesta reflexió treballem a partir de topònims sincrònicament transparents al català actual. Per a obtenir un llistat complet, *vid.* annex 1.

⁹ Domingo i Francàs (1997: 75, s. v. *cabeç*): «Un cim també de contorns més o menys arrodonits és el *cabeç*». Seria, per tant, un apel·latiu d'origen metafòric, a partir de la semblança amb *cap*.

Dins dels topònims simples destaquem, per exemple, un cabeç anomenat *el Castellet* (vegeu imatge 1 de l'annex 2), al capdamunt del qual es troben les restes de l'antic *castell Vell*, denominació que, una vegada desaparegut el referent, ha passat de designar l'edifici a indicar un element del relleu, o *la Sènia* i *la Senieta* –masos–, que disposaven d'una *sènia*, «Màquina per elevar aigua subterrània [...]; cast. *noria*» (DCVB, s. v. *sènia* o *sinia*).

C. Metonímies per la flora silvestre. Aquest grup suposa un dels més comuns a l'hora de classificar les metonímies en els treballs tradicionals de toponímia rural: la flora silvestre existent en un lloc o representativa d'una zona passa a denominar-los, encara que actualment aquesta flora hi haja desaparegut. Alguns exemples de topònims compostos són *la coveta de la Regalíssia* o *la penya de l'Hedra*. Entre els topònims simples tenim, per exemple, *el Carrascal* –partida–, mot col·lectiu, *els Sargarets* –partida–, perquè *sargaret* és un diminutiu d'un col·lectiu i *sarga* significa «Planta salicàcia de diferents espècies del gènere *Salix*, arbustos que creixen prop dels rius [...]». També s'anomenen *sarga* els vimens que es treuen de les dites plantes i que serveixen per a la fabricació de cistelles i paners i per a vestir ampolles» (DCVB, s. v. *sarga*).

D. Metonímies pel tipus de conreu. Resulta un cas semblant a l'anterior, però ara la metonímia es produeix a partir del conreu de la terra, com és *el barranc dels Cirers*, en què se suposa que hi havia cirers. A partir d'aquestes metonímies podem apropar-nos al coneixement del conreu tradicional de la zona.

E. Metonímies per la fauna salvatge. En aquests casos l'existència de determinats animals en la zona, encara que hi hagen desaparegut en l'actualitat, motiva la creació de topònims, com són *la penyeta de l'Àguila* o *els Lloberos* –bancals.

F. Metonímies per l'activitat que s'hi realitzava. Com podem observar, encara que l'activitat desenvolupada en el passat s'haja abandonat, el topònim es manté. En aquest apartat diferenciem tres grups:

a. Per l'activitat agrària. Podem destacar *el Plantiu* –casa–, que és «Plantació; lloc poblat de plantes; les mateixes plantes que hi creixen» (DCVB, s. v. *plantiu*), o *la penya del Despartidor*, derivat¹⁰ del verb *despartir* «Separar; allunyar una persona o cosa d'una altra» (DCVB, s. v. *despartir*), que és el punt on les aigües del barranc dels Molins es divideixen en dos.

b. Per l'activitat ramadera. Assenyalem *el barranc del Bovalar*, que travessa una zona que era el «Tros de terra tancat on pasturen els bous (Maestr., Val.); cast. *dehesa boyal*» (DCVB, s. v. *bovalar* o *boalar*), i *el Descansador* –paratge–, que, especialment referit al ramat, significa «Lloc apte per a descansar-hi; cast. *descansadero*» (DCVB, s. v. *descansador*).

c. Per l'activitat econòmica. Destaquem com a exemples els casos de *la Fabriqueta* –casa–, antiga fàbrica de licors, *les coves de l'Areneta* (o *de la Terreta*) (vegeu imatge 3 de l'annex 2), de les quals extreien arena per a fer lleixiu, o *el Teularet* –casa–, antic teular.

¹⁰ «Que desparteix» (DCVB, s. v. *despartidor*, -ora).

G. Metonímies per la ubicació. Ací incloem els casos en què la situació geogràfica resulta un tret identificador; per exemple, a l'hora de diferenciar els llavadors del poble, tenim *el llavador de Dalt* i *el llavador de Baix* (o *de Malalts*), pròxims en l'espai.

H. Hagiotopònims. La presència de la religió, com a tret caracteritzador de la nostra societat, resulta palesa igualment en la toponímia. Així, trobem topònims compostos com *Biscoi de Sant Antoni* –mas–, en què antigament existia una ermita dedicada a la devoció d'aquest sant, o topònims simples com la partida de *Santa Maria*, denominació que sorprèn perquè Santa Maria no és patrona del poble ni hi existeix cap devoció en particular, cosa que revela, per tant, un intent de comprensió o transparentització d'un terme incomprés des d'un punt de vista religiós, ja que Santa Maria sembla un nom més proper per a la nostra cultura.

I. Metàfores. Com podem observar, la majoria dels casos comentats s'inclouen dins de les metonímies. Això no obstant, també advertim exemples de metàfores en la creació dels topònims rurals d'Ibi. Un primer cas és *el Carrell dels Pans* (vegeu imatge 4 de l'annex 2), que es tracta d'una penya formada per un conjunt de pedres (que recorden pans) col·locades una damunt de l'altra.

Un segon exemple és *el Trinquet dels Moros* (vegeu imatge 5 de l'annex 2), una penya que presenta un entrant que s'identifica amb el lloc del joc tradicional de pilota; a més, tenim el complement determinatiu *dels Moros*, que indica antiguitat (ja que remet als antics habitants de la zona); Coromines (1992: s. v. *trinet*) comenta la presència de la metàfora del trinquet en elements del relleu i, fins i tot, troba a Relleu el mateix topònim.

En últim lloc, *els Pans dels Moros* és una penya que servia de pedrera per a fer molins: hi ha, per tant, extraccions de pedra de formes arrodonides que s'assemblen als pans; a més, tenim l'afegit *dels Moros*, comentat adés.

En el fons, les nostres classificacions no ultrapassen aquelles realitzades amb anterioritat,¹¹ llevat de l'aclariment d'alguns casos només entenedors pel tipus de vida, tradicions i història de la localitat comentada (per exemple, *la cova de la Moneda*). A més, en aquestes classificacions es corre el risc, en presentar una visió principalment circumscrita a la sincronia, de considerar com a denominacions actualment transparents aquelles que són producte d'una evolució lingüística d'una arrel diferent, amb una posterior confluència o reinterpretació.¹²

Així, ens sobta l'aparició d'un *racó de les Rates*: la presència d'aquest animal podria explicar-se per la seua abundància en aquestes contrades, però aquesta justificació sorprèn igualment, perquè es tracta d'una zona abrupta i inaccessible. Podríem creure que ve d'un *rates*, plural del llatí *ratis*, amb el sentit de 'boscúries', tal com explica Coromines en l'*Onomasticon Cataloniae*: «Són llocs, que per llur naturalesa difícilment es compendrien [sic] com aplicacions del nom del rosegador rata o rat». Podem destacar que aquestes reinterpretacions (o explicacions, com la de *rates*) són habituals en intentar fer més entenedor

¹¹ Volem dir que les categories no varien d'una classificació a una altra, però sí els elements integradors. Encara que el comentari puga semblar negatiu, considerem valuoses aquestes classificacions, ja que poden aclarir nombrosos fets referits a la toponímia.

¹² En concret, casos de transparentitzacions i llegendes.

i familiar el paisatge que ens envolta. Per tant, és necessari, a l'hora d'analitzar la toponímia mitjançant metonímies i metàfores, conjuminar la visió sincrònica i la diacrònica, per tal d'oferir una visió conjunta dels fets.

3. Metonímies *versus* metàfores

En aquest apartat volem assenyalar que la presència de metonímies resulta aclaparadora enfront de la de metàfores, molt més expressives, encara que hem d'aclarir que en alguns casos la diferenciació d'ambdós fenòmens pot resultar conflictiva, perquè no resulta clar on situar determinats exemples. Aquesta primacia de les metonímies es pot explicar pel fet que la *contigüïtat* (de qualsevol tipus) no solament permet la *designació*, sinó també la *diferenciació*, una qualitat que n'afavoreix la proliferació en la toponímia a causa de la seua facilitat d'identificació en certs casos: així tenim que el conreu de la terra pot passar a designar la partida o que la cosa posseïda pren el nom del seu propietari.

Aquesta abundància de metonímies dóna a entendre que el sistema de referència dels parlants actua principalment en aquests exemples a partir de la contigüïtat, ja que col·labora més a la *identificació*¹³ del referent.¹⁴ Dins del grup de les metonímies, podem destacar com el més nombrós els dels topònims formats per un antropònim, normalment dins d'un sintagma determinatiu «apel·latiu + preposició *de* + antropònim (prenom en valencià o en castellà, cognom o malnom)», per exemple, *penya de Vicedo*. En segon lloc, assenyalem els topònims configurats a partir de la proximitat física a un objecte (o edifici), per exemple, *barranc dels Molins* o *cova de la Moneda*. Un altre grup important en la quantitat de topònims està constituït per les metonímies de la flora silvestre, com *el Carrascal* o *les Pinoses*, tots dos partides.

En certa manera, l'exigua presència actual de topònims vinculats al conreu i a la ramaderia pot manifestar una indiferència envers aquestes activitats, per ser molt habituals, o també una permanència menor dels topònims creats; i al mateix temps recorda, si fa no fa, encara que no necessàriament,¹⁵ el *modus vivendi* de la societat iberuda. Ibi, envoltada d'un terreny muntanyenc, naix al si d'un cabeç per tal d'aprofitar la majoria de les terres fèrtils per a l'agricultura. Però, segles ençà, hi ha destacat l'activitat industrial, de la qual trobem nombrosos vestigis en la toponímia, malgrat la seua desaparició: 1) podem observar *el Teularet –mas–*, *la Fabriqueta –casa–*, *foia de la Fàbrica –no n'hi ha cap, de fàbrica–* o *font de la Fabriqueta* i *el cabecet de la Fabriqueta –ja ha desaparegut la fàbrica que servia de referent*; 2) existeixen apel·latius per a referir-se a l'actual creació de juguines i empreses subsidiàries, com veiem en els múltiples polígons industrials; 3) importants resulten també els pous de neu que recorden la tradicional fabricació de gel i, posteriorment, la de gelats; 4) i,

¹³ No considerem els casos diacrònicament incompresos (que podrien ser en el seu origen metàfores) o d'apel·latius sense adjectius en qualitat de topònims.

¹⁴ Hem de considerar que molts topònims creats a partir de metonímies eren fàcilment observables o identificables en el seu moment de formació o constitució com a topònims, encara que en l'actualitat les terres no presenten la vegetació que va originar la denominació o que el propietari de la terra siga una altra persona.

¹⁵ Recordem que la toponímia ens dóna testimoniatge de certes activitats o elements significatius, però no de tots. A més, són trets que subjectivament destaquen els habitants com a parlants d'una llengua.

finalment, hi ha una altra zona, anomenada *barranc dels Molins*, plena de molins de farina.¹⁶

D'aquesta manera, els vestigis recorden més aïna una societat iberuda decantada a la indústria i a l'agricultura que no a la ramaderia, per exemple. Actualment tots els pastors han mort, els abeuradors de dins el poble són considerats fonts i les mencions a la ramaderia són reduïdes: *el corral de Martí*, *el Descansador* –paratge–, *barranc del Bovalar*, *la Devesa* –partida–, alguns assegadors...

4. La irradiació

Podem destacar que, segons el nostre parer, la més intensa de totes les metonímies és aquella que anomenem *irradiació*, que provoca el transvasament d'un topònim a la resta dels noms de lloc pròxims *geogràficament*, és a dir, la proximitat geogràfica imposa un nom, fa que el lloc herete el nom del referent més important, de la mateixa manera que els fills reben el cognom del pare o de la mare. En altres paraules, en moltes ocasions la unitat partida (o mas), per exemple, ocasiona que tots els elements que li pertanyen o que estiguen en la seua propietat es denominen de la mateixa manera: de la partida *Foies Blanques* tenim *Foies Blanques* –mas–, *el camí de Foies Blanques* i *el barranc de Foies Blanques*; a partir de *Santa Maria* –partida– hi ha *Santa Maria* –mas–, *barranc de Santa Maria*, *alt de Santa Maria*, *font de Santa Maria*, *Santa Marieta* (o *Santa Maria de Peydró*) –mas– (i al seu torn: *font de Santa Maria de Peydró*), *Santa Maria de Sixto* –mas–, *Santa Maria de Coca* –mas– (i al seu torn: *barranquet de Santa Maria de Coca*).

En aquest sentit, un dels possibles futurs objectius de la lingüística cognitiva en el camp de la toponímia podria ser descobrir quin tipus d'unitats funcionen com a nuclis d'aquestes xarxes de denominació, finalitat per a la qual podríem partir de la teoria del *prototip* (o dels *efectes prototípics*). Així, dins d'una categoria, delimitem una *àrea central*, en què situaríem els trets de major rellevància –trets nuclears– i els individus més representatius (o allò conegut com a *prototip*), mentre que en la *perifèria* anirien aquells individus o elements que presenten trets menys rellevants –trets perifèrics.

Amb aquest objectiu estudiem la caracterització de dues unitats, *el terme municipal* i *la partida*, mitjançant dues propietats lingüístiques, analitzades i explicades per Dirk Geeraerts (1997), que traslladem a l'anàlisi de la toponímia.

A. El terme municipal

En principi, la unitat d'organització de la societat iberuda sembla ser el *terme municipal*, on funciona com a nucli –o àrea central– la capital urbana; com que només existeix un nucli urbà, no cal afegir sempre el complement determinatiu *d'Ibi* als topònims referits a aquest terme o que estiguen inclosos dins de les seues fites (com *els Plans*, *les Foietes* o *les Rambles* –partides). Tanmateix, en alguns altres termes, els efectes prototípics no funcionen de la mateixa manera, especialment si hi ha diversos nuclis urbans (un de capital de terme i l'altre o els altres com a pedanies).

¹⁶ Fora del barranc es troba *el molí de Paper*, que es dedicava a la producció de paper de fumar.

a. *Flexibilitat*: referida a l'àmbit referencial, existeixen fluctuacions en les fites d'una categoria.¹⁷

Semànticament, podem observar que certs elements lingüístics es troben perfectament categoritzats i identificats; seria, per exemple, el cas de l'adjectiu *alt* en *Ell és alt*. Això no obstant, en unes altres oracions la unitat *alt* presenta trets que podrien ocasionar dubtes sobre la seua categorització i, amb això, la seua incorporació a unes altres categories, com la de l'adverbi, com passa en *Ell va arribar alt en la seua faena*.

Aquesta propietat també la podem traslladar a la toponímia i observar que les fites dels termes tampoc queden perfectament delimitades, amb la qual cosa el terme municipal no representa una categoria completament definida.

De la mateixa manera que ocorre en la semàntica, també hi ha fluctuacions en les fites de les categories en l'àmbit de la toponímia. En aquest sentit, en el procés de categorització que implica representar la localitat, tampoc els límits hi queden establerts de manera definitiva:

1. Encara que els pastors o agricultors coneixen perfectament les fites del terme, en ocasions hi ha disputes per terres entre dues o més localitats, tal com observem en denominacions com *el Rincón del Pleito*, tros de terra que en el segle XIX es disputaven Ibi i Xixona.

2. La proximitat a la fita (i, alhora, la llunyania del nucli urbà) conforma topònims com *el Pla d'Onil* –mas–, en el qual l'aproximació al terme veï ocasiona la presència d'un complement determinatiu amb la menció a la localitat veïna.

3. Observem igualment una funció de contrast entre termes. Unes altres denominacions com *serra d'Ibi* o *riu d'Ibi* (o *barranc d'Ibi*) reflecteixen l'oposició entre certs elements d'una categorització, en aquest cas amb el complement *d'Ibi*, i uns altres referents propers, però aliens, que es troben en uns altres termes municipals, és a dir, les serres de les localitats pròximes o el recorregut de riu que travessa uns altres termes (amb l'objecte de remarcar la propietat o l'origen).

b. *Gradualitat*: referida a l'àmbit referencial, existeixen diferències de rellevància entre els membres d'una categoria (és a dir, hi ha diferències en el grau de representativitat).¹⁸

Semànticament, podem assenyalar que dins d'una categoria alguns elements són més representatius que no uns altres; així, dins de la categoria *fruites*, resulta més probable que pensem en una *poma* que no en un *caqui*, o, parlant d'*aus*, ens referim primer a un *teuladí* o a un *rossinyol* que no a un *pingüí*. Amb això observem que uns elements es presenten com a integrants representatius d'una categoria determinada i uns altres no ho són de la mateixa manera, ja que s'allunyen en els seus trets d'aquests membres representatius. Aquesta propietat també la podem traslladar a la toponímia:

1. La configuració de l'àrea central del terme municipal es presenta diferent si existeix més d'un nucli urbà: són els casos de la capital i la pedania (o les pedanies). En aquesta situació

¹⁷ Vid. Geeraerts (1997: 6-23).

¹⁸ Vid. Geeraerts (1997: 6-23).

Ibi no presenta problemes, perquè se suposa que *els Plans* o *les Rambles* representen partides del terme. Però, en d'altres termes, caldrà afegir complements determinatius al topònim amb la menció del nucli urbà més proper, especialment en casos en els quals hi haja dos llocs anomenats de la mateixa manera i es faça necessària la diferenciació.

B. La partida

En altres exemples advertim que la unitat *partida*,¹⁹ dins del terme municipal, provoca efectes de prototipicitat molt intensos, que intentem exposar amb detall tot seguit, mitjançant les dues propietats lingüístiques adés comentades.

a. Flexibilitat: referida a l'àmbit referencial, existeixen fluctuacions en les fites d'una categoria:

1. En general, els masos d'Ibi reben la mateixa denominació (amb certes modificacions i/o afegits) que la partida on s'ubiquen: *Daroca* –partida– ~ *Daroca* / *Daroqueta* –masos; *el Carrascal* –partida– ~ *el Carrascal de Jeroni el Vermell* / *el Carrascal d'Anselm* / *el Carrascal de Juan Pablo* –masos. Tanmateix, els masos que es troben en zones no ben delimitades entre dues partides reben l'apel·latiu de *mas* (com *el mas de Cantó*, *el mas de Perfecte* i *el mas del Diable*).

2. La manca de claredat en la fitació de partides ocasiona que *l'alt de Santa Maria*²⁰ puga ser dit per alguns *alt de Fernoveta*, perquè *Fernoveta*²¹ és el mas que es troba apegat a aquest alt.²²

3. Aquesta flexibilitat de límits provoca que, en desaparèixer la vinculació de propietat del *cabeç de Guillem*, aquest puga rebre alhora la denominació de *cabeç de Foiaderes*, la partida més propera, o que, per confusió o oblit, *la Buitrera* –alt– es denomine amb la designació de la partida més pròxima, *Biscoi*.

b. Gradualitat: referida a l'àmbit referencial, existeixen diferències de rellevància entre els membres d'una categoria (és a dir, hi ha diferències en el grau de representativitat):

A banda d'incloure-s'hi elements de molt diferent mena, ja que fonts, pous, cabeços, masos... reben la mateixa denominació, podem destacar que existeixen integrants que tenen major representativitat en el grup, com podem observar a partir de les designacions dels masos a Ibi. En els casos en què una partida presenta més d'un mas o d'una casa, normalment

¹⁹ No discutim si el mas rep el nom directament de la partida o si és a l'inrevés. En el nostre estudi, i tenint en compte els objectius que volem atènyer, considerem com a primigeni que el topònim de la partida.

²⁰ *Santa Maria* és una partida.

²¹ Pertany a la partida de *Fernova*.

²² Els casos de doble denominació d'un topònim o de substitució reflecteixen conflictes en la manera d'aprehendre l'element referencial i serien, més bé, casos de substitució de topònims, amb la qual cosa es vincularien al canvi lèxic, que no és objecte del nostre estudi; per exemple, *cabeç de Bornay* o *de Vicedo*, segons en varie el propietari.

es considera que hi ha un mas primer, major o més antic, que rep directament la denominació de la partida, mentre que en l'altre apareix amb sufix diminutiu:

1. Foiaderes: Foiaderes / Foiaderetes
2. Daroca: Daroca / Daroqueta

Aquesta fórmula funciona mentre hi haja només dos masos; en aparèixer-ne més es combina el mètode amb altres solucions expressives (mitjançant sintagmes preposicionals i adjectius), amb la qual cosa el mas que rebia el diminutiu pot perdre el seu valor identificatiu i presentar unes altres denominacions semblants a la resta dels masos:

3. Fernova: Fernoveta / Fernova l'Alta / Fernova la Gran
4. Biscoi: Biscoi / Biscoiet (o Biscoi de Sant Antoni) / Biscoi Nou
5. Santa Maria: Santa Maria / Santa Marieta (o Santa Maria de Peydró) / Santa Maria de Sixto / Santa Maria de Coca
6. la Donzella: la Donzella de Torisses / la Donzella de Coca / la Donzelleta (o la Donzella del Barber)

També està la possibilitat que el mas més antic duga juxtaposat la qualitat de *vell* i el segon de *nou*:

1. el Canyo: el Canyo Vell / el Canyo Nou.
2. el Safareig: el Safareig Vell / el Safareig Nou.

En els casos en què hi ha una proliferació rellevant de masos i de cases, aquests prenen el nom de la partida, qualificat per un sintagma preposicional, que normalment duu un antropònim:

1. Campos: Campos / Campos de Dalt / Campos de l'Escaleta / Campos de Sello / Campos de Pindorro / Campets de Payá
2. els Plans: el Pla de Sempere / el Pla de Fèlix / el Pla de Barretota / el Pla de Beltrà / el Pla de Campaneta / el Pla de Bornay
3. el Carrascal: el Carrascal d'Anselmo / el Carrascal de Juan Pablo / el Carrascal de Jeroni el Vermell

Tenim una gran excepció, a banda d'algun cas aïllat, en la partida *la Canal*, on proliferen noms de masos no transparents (*Catifa*, *Barret*, *Berlandí*, etc.) amb d'altres que sí ho són (*l'Ermita*, *la Gavarnera*...), però no existeix cap mas anomenat *la Canal*: aquesta situació es pot vincular a la idea que realment *la Canal* siga, més que la denominació d'una partida, un apel·latiu convertit en topònim per a designar, en aquestes contrades, una vall.

A partir de l'anàlisi de les unitats *terme municipal* i *partida* i dels efectes prototípics que se'n deriven, observem el paper dels trets nuclears en la conceptualització i l'expressió lingüística: en principi, tots els referents sense trets importants o destacats reben el nom de la partida; però, si existeix alguna característica que faça que un element s'allunye dels trets nuclears de la resta de llocs, aquest pot rebre una designació no coincident amb la de la

partida, i al seu torn provocar una irradiació: això ocorre en certs noms de font o de cabeços, a causa de la seua proliferació en el terme i la consegüent necessitat de diferenciació.

Amb aquesta última propietat podem comprendre per què en certes localitats existeix repetit un mateix topònim (normalment de caràcter descriptiu, format per «apel·latiu + adjectiu»), aplicat a referents diferents: a Ibi tenim tres casos de *Lloma Plana*. Aquesta reiteració pot revelar escassa comunicació entre una zona i l'altra del terme: es podria explicar per la desconeixença de zones privades o allunyades del nucli urbà. Però comprovem que existeixen mètodes per a evitar la possible confusió provocada per la repetició: el topònim ambigu s'esmenta juntament amb una altra referència, com una serra o una partida, de manera aparellada, com les senyes (normalment dos) dels mariners. En aquest exemple entenem que l'element del relleu manifesta unes qualitats que el particularitzen dins de la unitat (per exemple, partida, serra...) en la qual estiga inserit.

En resum, la irradiació duta per la partida manifesta efectes prototípics mitjançant els quals els elements sense rellevància i inclosos en les seues terres entren dins de la categorització establerta per aquesta i així reben el topònim de la partida en forma de sintagma preposicional (que funcionaria com a complement determinatiu).

7. Conclusió

L'objectiu d'aquest treball consisteix a destacar que la lingüística cognitiva ofereix a la investigació en toponímia una perspectiva diferent. Així, hem analitzat el paper rellevant en la creació de topònims de la metàfora i especialment de la metonímia, del tipus que hem anomenat irradiació, en què la contigüitat geogràfica motiva la creació de topònims.

En aquest sentit s'orienten les futures propostes d'estudi i reflexió, per tal d'esbrinar com funciona la irradiació i quins nuclis la poden motivar. De manera ben palesa podem observar com, mitjançant la irradiació, els llocs reben nom a partir d'un nucli destacat o destacable; així, en moltes ocasions, partides o masos provoquen que el seu topònim s'estenga a tots els elements que s'hi inclouen: tossals, llomes, penyes, barrancs, pous...

8. Bibliografia

- ALCOVER, Antoni & MOLL, Francesc de Borja (DCVB) (1968-1975) *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca, Moll, 10 vol.
- ANGUIZ PAJARÓN, Antonio (1984) *Miscelánea ibense*, Alacant, Caja de Ahorros Provincial de Alicante.
- (1988) *Estampas y recuerdos ibenses*, Barcelona, Copisteria Alternativa.
- CANO, Ma. Antònia & MARTINES, Josep (1998) «Cap a una teoria lingüística de la toponímia des de l'òptica de la gramàtica cognitiva (I)», dins Cifuentes Honrubia, J. L. (ed.), *Estudios de Lingüística Cognitiva I*, Alacant, Departament de Filologia Espanyola, Lingüística General i Teoria de la Literatura, Universitat d'Alacant, p. 247-263.
- CASAD, Eugene H. (1995) «Seeing it in more than one way», dins Taylor, J. R. & Maclauray, R. E. (eds.), *Trends in Linguistics. Studies and Monographs 82. Language and Cognitive Construal of the world*, Berlín-Nova York, Mouton de Gruyter, p. 23-45.
- CIFUENTES HONRUBIA, José Luis (1994) *Gramática cognitiva. Fundamentos críticos*, Madrid, Eudema.

- COROMINES, Joan (1970) *Estudis de toponímia catalana*, I i II, Barcelona, Barcino.
- (1992) *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, VIII, Barcelona, Curial.
- (1994-1995) *Onomasticon Cataloniae*, II-VII, Barcelona, Curial & La Caixa.
- DOMINGO I FRANÇÀS, Carles (1997) *Els noms de les formes del relleu*, Barcelona, Societat d'Onomàstica & Institut Cartogràfic de Catalunya.
- GEERAERTS, Dirk (1997) *Diachronic Prototype Semantics. A Contribution to Historical Lexicology*, Oxford, Clarendon Press.
- GUARDIOLA I SAVALL, Maria Isabel (2000) «El procés de creació de topònims. Metonímies en la toponímia rural i urbana de Bolulla», dins *El Braçal. Revista del Centre d'Estudis del Camp de Morvedre*, número especial dedicat a les *Actes dels Col·loquis d'Onomàstica XXV de la Societat d'Onomàstica; V d'Onomàstica Valenciana; i I d'Onomàstica del Camp de Morvedre. Sagunt, 26 i 27 de febrer de 1999*, núm. 21-22, p. 455-464. [Reed. en *Bulletí Interior de la Societat d'Onomàstica. XXV General de la Societat d'Onomàstica. Sagunt 26/27-II-1999*, vol. I, núm. 86, setembre 2001, p. 455-464].
- LACREU, Josep (dir.) (*Dval*) (1996²) *Diccionari valencià*, Alzira, Bromera & Generalitat Valenciana.
- LAKOFF, G. & JOHNSON, M. (1980) *Metaphors We Live By*, Chicago, University of Chicago Press.
- MARTINES, Josep (1997) «Creativitat lèxica. Passat i present», dins Cano, Mª A. & Martines, J. & Martines, V. (eds.), *Un món de llengües. Actes de les V-IX Jornades de Sociolingüística de la Nucia*, Alcoi, Marfil, p. 171-195.
- (2000) «El canvi lèxic en català (ss. XVI-XX). Una aproximació des de la lexicologia diacrònica cognitiva (1). Les novetats i la llengua catalana», dins *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Elx i a la Universitat d'Alacant*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 35-64.
- MOREU-REY, Enric (1982) *Els nostres noms de lloc*, Palma de Mallorca, Moll.
- ROSSELLÓ, V. M. & CASANOVA, E. (1995) *Materials de toponímia*, I-II, València, Denes & Universitat de València.

Annex 1: Classificació dels topònims en metonímies i metàfores²³

A. 1. Metonímies del propietari (amb antropònims):

En tenim de diversos tipus: amb prenom en castellà o en català, amb cognom o amb malnom:

- altet de Moltó;
- barranc de Guillem;
- barranc de l'Aracil (o dels Aracils o d'Aracil);
- barranc de Quico la Neu;
- barranc de Soteta –malnom;
- cabeç de Bornay (o de Vicedo);
- cabeç de Castelló;
- cabeç de Domingo;
- cabeç de Guillem (o cabeç de Foideres);

²³ Només expliquem l'adscripció a una categoria en els casos que hi haja ambigüïtat o dubtes. Hem de tenir en compte que n'hem explicat alguns en el text.

- Campets de Payá –mas;
- casa de la senyora Àngela;
- casa de Pau (*i per irradiació*: polígon industrial Casa de Pau);
- casa del Rei –probablement un malnom;
- caseta de Gil;
- corral de Martí (*i per irradiació*: barranc del Corral de Martí);
- cova de la Massoga;
- el Carrascal d'Anselmo –mas– (*i per irradiació*: font d'Anselmo);
- el Carrascal de Jeroni el Vermell –mas;
- el Carrascal de Juan Pablo –mas;
- el Pilar de Ximo –alt;
- el Pinaret de Miralles (*o* cabeç de Miralles);
- el Pla de Beltrà –mas;
- el Pla de Bornay –mas;
- el Pla de Fèlix –mas;
- el Pla de Sempere (*i per irradiació*: pantanet del Pla de Sempere, cabeç de Pla de Sempere, barranc del Pla de Sempere);
- Felip –mas– (*i per irradiació*: font de Felip);
- font de Santa Maria de Peydró;
- font dels Garcies (*i per irradiació*: pantanet de la Font dels Garcies);
- la Rambla de Molina –mas;
- les Daroques (*o* Daroca) –partida– (*i per irradiació*: barranc de Daroca, alt de Daroca, Daroca –mas–, Daroqueta –mas–, camí de Daroqueta);
- l'Horta de Guillem –mas;
- mas de Cantó –enderrocat– (*i per irradiació*: font del Mas de Cantó, carena de Cantó);
- mas de Castelló (*o* Campo Frío);
- mas de Perfecte;
- molí de la tia Roseta;
- molí Nou (*o* molí de Llapissera –malnom);
- penya de Pina;
- penya de Vicedo;
- pont de Picó;
- pou de neu de Sirvent (*o* dels Sirvents);
- racó de la Maciana;
- Santa Maria de Sixto –mas– (*i per irradiació*: font del Sixto, cova del Sixto, barranc del Sixto);
- Santa Marieta (*o* Santa Maria de Peydró) –mas;
- serra de Quiterio –cabeç.

A. 2. Metonímies del propietari (amb el càrrec de la persona):

- bassa de Regants (*o* del Llavador);
- collado de l'Alcaid;
- cova del Pastor;
- els Alamins (*o* l'Alamí) –partida– (*i per irradiació*: l'Alamí –mas);
- llavador de Baix (*o* de Malalts);
- molí del Vicari.

B. Metonímies per la proximitat d'un objecte (o edifici):

- barranc de la Pedrera;
- barranc dels Molins (*i per irradiació*: zona d'esplai Barranc dels Molins);
- bassa de Regants (*o* del Llavador);
- bassa del Ferro;
- cabeç de la Creu;
- cabecet de les Gerres;
- (la) Contramina –mas–: «1. Mina feta per destruir-ne una dels contraris o per sorprendre'ls en llurs treballs subterranis [...]. 2. Mina secundària que serveix de comunicació entre dues mines principals» (*DCVB*, s. v. *contramina*);
- costera de la Bassa;
- cova de la Moneda;
- el Canyo Vell –mas– (*i per irradiació*: barranc del Canyo, el Canyo Nou –mas–, pou de neu del Canyo, cabeç del Canyo): «Canó gruixat; cast. *caño*» (*DCVB*, s. v. *cany*);
- el Castellet –cabecet;
- el Pilar –mas, ubicat a la vora de l'antiga carretera d'Alcoi;
- el Pilar de Ximo –alt;
- foia de la Fàbrica (*i per irradiació*: barranc de la Foia de la Fàbrica);
- font de la Fabriqueta;
- font de la Pileta (*i per irradiació*: la Pileta –mas–, pantanet de la Pileta, pont de la Pileta): en aquest cas sembla que el referent que funciona com a nucli és la font: «Piqueta, recipient ample, semblant a una pica, però relativament petit; cast, *pilita*» (*DCVB*, s. v. *pileta*);
- font de la Taula Redona;
- la Sénia –mas enderrocat– (*i per irradiació*: camí de la Sénia, pantanet de la Sénia);
- la Senieta –mas;
- l'Ermita –mas– (*i per irradiació*: barranc de l'Ermita, cabeç de l'Ermita);
- les Revoltes (*o* portet de les Revoltes *o* el Portet);
- l'Horta del Pont –mas;
- pantanet del Minat Vell;
- planet de la Creu;
- Torretes –mas;
- venteta dels Cuernos.

C. Metonímies per la flora silvestre:

- coveta de la Regalíssia;
- el Carrascal de la Font Roja –serra;
- el Carrascal –partida– (*i per irradiació*: serra del Carrascal, camí del Carrascal, barranc del Carrascal, el Carrascal de Juan Pablo –mas–, el Carrascal d'Anselmo –mas–, el Carrascal de Jeroni el Vermell –mas–, font del Carrascal);
- el Galer –paratge: «Roure valencià» (*Dval*, s. v. *galer*²⁴);
- el Pinaret de Miralles (*o* cabeç de Miralles) (*i per irradiació*: barranc del Pinaret);

²⁴ No apareix en el *DCVB*.

- el Pinet de Pujafèlix (o Pujafèlix) –cabeç;
- el Pla del Ginebral –alt;
- els Sargarets –partida– (i per irradiació: el Sargaret –mas–, font del Sargaret);
- font de l'Albarzeret (i per irradiació: refugi de l'Albarzeret);
- la Gavarnera (i per irradiació: rambla de la Gavarnera, barranc de la Gavarnera, cabeç de la Gavarnera): «Gavarrera. Planta rosàcia de l'espècie *Rosa canina*: arbust que es fa alt d'un a dos metres, de branques robustes armades de punxes fortes i ganxudes, i que fa les flors rosades o blanques i el fruit oblong vermell que conté uns granets que en contacte amb la pell produeixen coïssor; en castellà *escaramujo*» (DCVB, s. v. *gavarnera*);
- la Teixereta –alt: «Arbre de la família de les taxàcies [...], de tronc gruixut i copa d'un verd fosc [...]; cast. *tejo*» (DCVB, s. v. *teix*);
- les Pinoses –partida– (i per irradiació: camí de les Pinoses);
- penya Alfafara (o de l'Hedra);
- penya de l'Hedra;
- Rialles –caseriu: a) «Planta de l'espècie *Xanthium spinosum* (Mall.). b) Planta de l'espècie *Centaurea melitensis* (Men.)» (DCVB, s. v. *rialla*).

D. Metonímies pel tipus de conreu:

- barranc dels Cirers;
- penya de la Figuera (i per irradiació: barranc de les Figueres).

E. Metonímies per la fauna salvatge:

- barranc de les Raboses (o el Rabosi);
- cova dels Cauets (i per irradiació: barranc dels Cauets);
- els Lloberos (o els Lloberets) –bancals;
- la Buitrera –alt;
- penyeta de l'Àguila (i per irradiació: barranc de la Penyeta de l'Àguila);
- racó de les Rates (i per irradiació: barranc de les Rates).

F. Metonímies per l'activitat que s'hi realitzava:

a. Agrària

- el Plantiu –casa;
- font de l'Horta Vella;
- les Hortes –partida– (i per irradiació: l'Horta del Pont (i al seu torn: camí de l'Horta del Pont, l'Horta de Guillem);
- l'Horteta –mas– (i per irradiació: font de l'Horteta, pantanet de l'Horteta, barranc de l'Horteta);
- penya del Despartidor (i per irradiació: coves del Despartidor, pantanet del Despartidor).

b. Ramadera

- barranc del Bovalar;
- el Descansador –paratge;